

VAN STILLE START TOT GREGORIAANS

Over kerk en muziek (2)

In mijn eerste artikel over kerkmuziek zette ik uiteen, dat muziek maken eigenlijk niets anders is dan lucht aan het trillen brengen.

Nu is het misschien leuk om die natuurkundige basis te kennen, maar het gaat er natuurlijk om: welke muziek maken we, hoelang al, waarvoor? En vooral: hoe ontstond de muziek binnen het christendom, in de kerk?

Ik neem u in dit stukje mee naar de eerste eeuwen van de kerk en van de kerkmuziek. Laten we zeggen van 40 na Christus tot pakweg 1100. (Onze jaartelling heet niet voor niets 'christelijk', al worden de termen 'voor/na Christus' steeds vaker vervangen door alternatieven). Anders gezegd: vanaf het begin van het christendom tot en met de Hoge Middeleeuwen.

Muziek lag in de christelijke gemeenschap aanvankelijk moeilijk. Misschien werden er gezongen psalmen overgenomen van de Joden, die een rijke muziekcultuur hadden. Maar instrumenten waren in ieder geval (letterlijk) 'uit den boze'. Die opvatting klinkt trouwens door tot vandaag: in de orthodoxe kerken van het oosten worden nog steeds geen instrumenten gebruikt. Of het moest de menselijke stem zijn, want dat is óók een muziekinstrument. Eigenlijk vonden de eerste christenen dat muziek iets werelds was en afleidde van de kern van het geloof. Er werd gezongen: psalmen en later ook gezangen (hymnen).

Dat was het wel. De muzikale start van de kerk was dus nogal stil.

Maar dat veranderde toen de nieuwe leer populairder werd. Zeker toen het christendom na een paar moeilijke eeuwen omstreeks 400 de officiële godsdienst werd van het Romeinse rijk. De termen 'Romeins' en 'Christelijk' gingen praktisch hetzelfde betekenen. Een restant daarvan vindt u terug in 'Rooms' (Katholiek).

De massa gelovigen moest georganiseerd, 'gemanaged' worden. Het instituut kerk ontwikkelde zich, met alles erop en eraan: hiërarchie, organisatie, ritueel, gebiedsindeling en zo voort. Muziek mocht nu gehoord worden. Paus Gregorius de Grote (eind 6e eeuw) gaf opdracht om dit domein van de kerk te organiseren en regels vast te leggen voor het gebruik in de eredienst.

Zo werd de inmiddels gegroeide muziekpraktijk van eenstemmig gezang (één enkele melodie, geen begeleiding) als het ware gelegaliseerd. Daardoor nam deze kerkmuziek in de volgende eeuwen een hoge vlucht. Zij werd 'Gregoriaans' genoemd. Het repertoire nam enorm toe, maar de basis bleef dezelfde: eenstemmig, liturgisch gezang op Latijnse teksten. Er werd alleen

gezongen door koorzangers en de geestelijkheid, de kerkganger was geen deelnemer aan de viering.

Het Gregoriaans heeft veel invloed gehad op de latere Westerse muziek. Maar het is duidelijk anders dan hetgeen waar wij inmiddels aan gewend zijn.

Zo heeft het geen maat, eigenlijk geen ritme en een beperkte omvang (de tonen die gebruikt worden), een ander notenschrift (zie illustratie). Er zijn geen akkoorden, het gaat louter om 'eenzame' tonen, met erbij horende woorden, in hypnotiserende lange lijnen.

Luisteren naar Gregoriaans is als het ware wegzweven in de eeuwigheid. In de RK kerk is het Gregoriaans lang de heersende kerkmuziek geweest. Wel met aanpassing aan onze modernere oren: er kwamen akkoorden bij die door het orgel gespeeld werden.

Nu denkt u als protestant: mooi, maar met Gregoriaans heb ik niks te maken.

Mis: u zingt vaker Gregoriaans dan u denkt. Want officieel werd het Gregoriaans door de Reformatie de (kerk)deur uitgedaan, in de praktijk zijn er talrijke resten overgebleven. Luther en Calvijn hergebruikten vaak Gregoriaans, maar dan met teksten in de volkstaal. Een voorbeeld van zo'n vertaling is 'Wir glauben all an einen Gott' (LB 341), dat gewoon het oude 'Credo' is.

Of ze bouwden de vrije Gregoriaanse melodie om tot het ons vertrouwde kerklied, met zijn regelmatige regels en rijm. Wat dacht u bijvoorbeeld van het Gregoriaanse misgezang 'Victimae paschali laudes'? Dat kom je in het Liedboek op 3 plekken tegen. Lied 618 'Christus lag in de dood terneer' is de door Luther vertaalde versie, geperst in de vorm van een lied op de Gregoriaanse melodie.

Psalm 80 'O God van Jozef leidt ons verder' heeft alleen de melodie.

De bijna zuiver Gregoriaanse en Latijnse versie is er eveneens: Lied 615. Flink wat psalmen hebben nog steeds een Gregoriaanse basis, al zullen niet veel van onze mannenbroeders en – zusters zich deze Rooms Katholieke ondergrond realiseren. Wanneer u onder een lied een Latijnse titel ziet staan, is praktisch altijd de bron Gregoriaans.

Het Gregoriaans heeft veel componisten beïnvloed en geïnspireerd, tot in de huidige eeuw. Vaak wordt als hét hoogtepunt van Bach's werk niet de Matthäuspassion gezien, maar een..... Latijnse Mis, de 'h-Moll Messe'. Die is rechtstreeks op het Gregoriaans en Latijn gebaseerd en heeft als reformatorisch doekje voor het bloeden een titel in het Duits.

U kent waarschijnlijk wel beroemde requiemmissen: het Requiem van Mozart, of Verdi, of Stabat Maters en andere van oorsprong Gregoriaanse muziekvormen die in de concertzaal terecht kwamen. Het begin van de kerkmuziek mag dus gedempt zijn geweest, als snel ontstond er met het Gregoriaans een genre dat nog overal dóórklinkt.

Ik eindig dan ook met een parafrase op de bekende vertaling van Luther 'Mitten im Leben sind wir mit dem Tod umfungen: *'Midden in de muziek zijn wij door het Gregoriaans omgeven'*.

Volgende keer: **'Eentonigheid is niet genoeg'**, over het ontstaan van meerstemmige muziek.

Andries Ponsteen